

**КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ**

У статті проаналізовано значення компетентнісного підходу до організації навчання у ВНЗ, які готують спеціалістів для лісового господарства країни. Обґрунтовано зміст понять «компетенція» та «компетентність». Вказані умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі.

У наш час в українському суспільстві відбуваються масштабні перетворення, які характеризуються значними економічними змінами, нестабільністю, а віднедавна й фінансовою кризою, що негативно впливає на всі сфери життя і діяльності, в тому числі лісове господарство України.

Лісове господарство є важливою галуззю вітчизняної економіки. Його головні функції полягають у вивченні, відтворенні лісів, а також охороні лісових насаджень від пожеж, шкідників і хвороб. Це єдина галузь, де виробничий цикл триває десятиліття, а то й століття. У зв'язку з цим у часи економічної нестабільності функціонування лісового господарства залежить від ефективного, професійного його управління, головну роль в якому відіграє компетентний, висококваліфікований керівник. Все це зумовлює потребу в пошуках нових напрямків професійної підготовки майбутніх фахівців лісової галузі, одним з яких є їх управлінська підготовка.

Традиційний підхід, який застосовувався тривалий час при підготовці студентів до майбутньої професійної, в тому числі управлінської діяльності у ВНЗ та базувався на засвоєнні певних теоретичних знань, нині не відповідає сучасному соціальному замовленню, що вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти при виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань [7]. Зазначимо, що в освіті налічується чимала кількість підходів до організації навчальної діяльності студентів у ВНЗ. Серед них – інформаційно-описовий, предметний, цільовий, діалогічний, імітаційно-ігровий, змістово-процесуальний, особистісно-орієнтований, діяльнісний [9]. Однак сьогодні все більшу увагу серед науковців і практиків привертає застосування компетентнісного підходу до підготовки фахівців різних галузей економіки.

У сучасній вітчизняній науці досліджуються різні аспекти компетентнісного підходу, а саме:

- застосування компетентнісного підходу до організації навчальної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко та ін.);
- психологічна компетентність викладача ВНЗ (О. Полуніна);
- професійна компетентність інженера-електромеханіка (М. Гордієнко);
- професійна, інформаційна компетентність економістів (Л. Дибкова, Н. Баловснюк);
- професійна компетентність, комунікативна компетенція фахівців митної служби (М. Поліщук, О. Павленко);
- життєва компетентність особистості (М. Степанченко);
- екологічна компетентність (Л. Титаренко);
- управлінська компетентність керівників шкіл, фахівців-аграрників (Р. Вдовиченко, В. Свистун) та ін.

Однак, науковцями мало приділяється уваги застосуванню компетентнісного підходу до управлінської підготовки фахівців лісової галузі в умовах ВНЗ.

Поняття «підхід» трактується як вихідна позиція, що становить основу дослідницької діяльності та фіксує увагу на одній чи декількох категоріях, які є основними для нього. Наприклад, для проблемного підходу смисловою категорією є «проблема», а щодо компетентнісного підходу ключовими категоріями є «компетенція» і «компетентність» та їх співвідношення [5].

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

Метою статті є теоретичний аналіз понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід» і їх змістове обґрунтування в контексті управлінської діяльності майбутніх фахівців лісової галузі у ВНЗ.

Серед різних норм і стандартів, яким має відповідати підготовка майбутніх спеціалістів у ВНЗ, виокремлюються вагомі вимоги щодо здійснення професійної діяльності в реальних умовах. У зв'язку з цим все більшого значення набуває встановлення зв'язку навчальної діяльності студентів з їх майбутньою професійною діяльністю. Такий зв'язок можливо здійснити лише при застосуванні компетентнісного підходу, основою якого є практична спрямованість організації навчання у ВНЗ.

У становленні компетентнісного підходу російська дослідниця І. Зімня виокремлює три етапи:

1) 1960–1970-і роки – характеризується введенням в науковий апарат поняття «компетенція», а також початком розмежуванням понять «компетенція» і «компетентність»;

2) 1970–1990-і роки – характеризується використанням категорій «компетенція» і «компетентність» в теорії і практиці вивчення мови, професіоналізмі в управлінні, менеджменті, в навчанні спілкуванню;

3) від кінця 1990-х років – характеризується появою робіт А. Маркової, де професійна компетентність стає предметом спеціального всебічного дослідження [6].

Іспанські науковці (García-Crespo, Colomo-Palacios, Gomez-Berbis & Tovar-Caro) мають дещо іншу точку зору щодо появи та впровадження компетентнісного підходу в освітньому просторі. Вони стверджують, що вперше концепція компетентності була використана і введена в понятійний апарат наукового менеджменту американським вченим Ф. Тейлором у 1911 р. Її переглянув і перефразував на початку 70-х років ХХ ст. американський психолог Д. Макклелланд [18].

Як бачимо, впровадженню компетентнісного підходу до організації навчання відведені десятиліття. Однак сьогодні ще немає визначеності серед науковців щодо розуміння цього поняття, про що свідчать різні варіанти його трактування, наприклад:

- «компетентнісний підхід – це метод моделювання результатів навчання як норма його якості, що означає 1) відображення в системному і цілісному вигляді образу результату навчання, 2) формування результатів як ознак готовності студентів/випускників показати відповідні компетенції, 3) визначення структури компетенцій» [1, 9];

- «компетентнісний підхід – це формування та розвиток основних (ключових компетенцій особистості, результатом якого буде формування загальної компетентності людини, що дасть їй змогу бути компетентною чи некомпетентною в певних питаннях або сферах діяльності» [13, 16];

- «компетентнісний підхід – це спрямування змісту навчання на забезпечення формування в учнів певних компетентностей, що розглядаються як здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії» [11, 3];

- «компетентнісний підхід – це спрямованість навчального процесу на формування та розвиток в особистості системи ключових і предметних компетенцій» [9, 67].

Відомий англійський дослідник Дж. Равен, який вивчає впровадження компетентнісного підходу в освітній простір, наголошує, що цей процес дуже складний. Вчений наводить перелік перешкод на шляху його впровадження:

- відсутність засобів допомоги викладачам і лекторам щодо управління складними, індивідуальними, компетентнісно-орієнтованими освітніми програмами;

- відсутність підсумкової процедури оцінювання компетентностей;

- конфлікт між методикою проведення занять, які, з одного боку, мають сприяти формуванню високого рівня компетентності, а з іншого – гальмують цей процес через домінуючі методики їх проведення, шляхом передання «готових» знань від вчителя або викладача учневі чи студенту;

- проблеми, які походять від трансформації освітньої діяльності;

- різноманітність поглядів щодо застосування компетентнісного підходу, а саме: численні взірці компетентностей, які вимагає суспільство; ніхто не може розвинути в собі всі складові компетентності; студенти хочуть різного від освіти і від майбутньої професійної діяльності; конфлікт цінностей, який полягає в необізнаності студентів, батьків, викладачів

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

щодо цінності формування компетентностей; перешкоди, спричинені думкою про приховану функцію компетентісного підходу до організації навчального процесу (багато хто вважає, що компетентність – це як захоплення літака, де необхідно точно виконувати певні вказівки, саме тому це питання є таким проблематичним і викликає в багатьох підозру); відсутність новітньої освітньої системи, яка би зводилась до потреб і бажань студентів [22].

Реалізація компетентісного підходу зумовлена дотриманням певних умов, основними з яких є:

- чітке усвідомлення учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття «компетентність»;
- чітке визначення вимог до кінцевого рівня сформованості базових компетентностей та основних етапів його формування;
- послідовність реалізації компетентісного підходу на різних етапах і рівнях формування змісту освіти [7].

Як бачимо, однією з умов реалізації компетентісного підходу є усвідомлення сутності таких понять як «компетенція» і «компетентність». У зв'язку з цим, розглянемо як трактують ці поняття зарубіжні й вітчизняні науковці та практики.

Так, на думку американського вченого Д. Макклеланда, компетентність – це співвідношення людини з її діяльністю, що включає в себе знання та вміння необхідні для виконання певної роботи або завдання на високому кваліфікованому рівні [21]. Англійський дослідник Дж. Равен визначає компетентність як здатність людини, що необхідна їй для виконання конкретної дії в певній галузі діяльності, яка поєднує знання, навички, способи мислення та готовність нести відповідальність за свої дії [14]. Німецький психолог Ф. Вайнерт вважає, що «компетентність» – це спеціалізована система здібностей, умінь і навичок, яка є необхідною або достатньою для досягнення мети [18]. Міжнародна комісія Ради Європи визначає поняття компетентності як доведену здатність людини використовувати знання, уміння та особистісні, соціальні здібності в навчальній діяльності та в професійному, особистісному розвитку [23].

Українські науковці, котрі досліджують проблему впровадження компетентісного підходу в загальноосвітньому навчальному закладі, трактують термін «компетентність» як спеціально структуровані (організовані) набори знань трактуючи, уміння, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і вирішувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [7].

В. Свистун, позицію якої ми поділяємо, визначає компетентність як підготовленість (теоретичну, практичну, психологічну тощо) до оптимального здійснення певної діяльності, що включає в себе вміння та культуру здійснювати таку діяльність [15].

Аналіз вітчизняної та російської літератури свідчить, що існує проблема визначення понять «компетентність» і «компетенція». Деякі науковці чітко розмежують ці поняття, інші ж, навпаки, вважають їх синонімами. Ми ж підтримуємо думки тих вчених, які розділяють ці поняття.

Так, російський педагог А. Хуторський, котрий досліджує проблему впровадження компетентісного підходу в загальноосвітніх навчальних закладах, розрізняє поняття «компетентність» і «компетенція». На його думку, компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, вміння, навички, засобів діяльності), що задані стосовно певного обсягу предметів і процесів та необхідні для якісної продуктивної діяльності, а компетентність – це володіння відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення людини до неї та предмету діяльності [17].

Російський психолог І. Зімяя, також розмежує ці поняття, зазначаючи, що компетенція – це потенційна якість особистості, а компетентність – актуальна, формуюча особистісна якість, іншими словами, це – актуалізація компетенції, комплексу компетенцій, які визначають зміст компетентності [6].

Подібною є думка російського філософа О. Субетто, котрий вважає, що компетенція – це новоутворення в системі вищої професійної освіти, яке формується за певний освітній цикл в межах освітньої системи. Він відзначає, що компетентність – це не лише сукупність

компетенцій, а сукупність компетенцій, які актуалізовані в певних видах діяльності, це «ядро», «основа» професіоналізму [16].

Суттєвий інтерес в плані розмежування цих понять викликає думка (яку ми також схвалюємо і підтримуємо) російських вчених В. Краєвського та А. Хуторського. Вони зауважують, що компетенція (в перекладі з латинської мови) означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід, а компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити й ефективно діяти в ній [10].

Протилежною є думка російського педагога В. Байденка, наукові праці якого присвячені впровадженню компетентнісного підходу в систему вищої професійної освіти. Він відзначає, що можна зробити в освіті, – це уникнути розмежувань, пов'язаних з ними, шляхом застосування одного єдиного поняття [1]. Науковець наполягає використовувати термін «компетенція» і дає авторське його визначення:

- це здатність робити будь-що добре, ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, а також із швидкою й адаптованою реакцією на динаміку обставин і середовища;
- це відповідність кваліфікаційним характеристикам з урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці;
- це здатність виконати особливі види діяльності в залежності від поставлених завдань, проблемних ситуацій тощо [2].

Загалом подібною є позиція української дослідниці О. Заблоцької, котра також використовує поняття «компетенція» і трактує його як інтегровану особистісно-діяльнісну категорію, що формується під час навчання в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, способів діяльності, вмінь, навичок, особистісних цінностей і здатності їх застосування в процесі продуктивної діяльності стосовно кола предметів і процесів певної галузі людської діяльності [9].

Як бачимо, визначення термінів «компетенція» і «компетентність» є предметом обговорення широкого кола науковців у всьому світі. Проте це не єдине питання, яке хвилює сучасників. Існує так звана проблема класифікації компетенцій і компетентностей. У науковій літературі налічується чимала кількість міркувань щодо того, якими ж компетенціями/компетентностями має володіти учень, студент, спеціаліст. Часто використовуються такі характеристики компетенції/компетентності, як «ключові», «базові», «загальні», «основні», «професійні».

Так, Міжнародна комісія Ради Європи вживає термін «ключові компетентності» і наголошує на тому, що вони мають: 1) бути корисними для всіх членів суспільства, однаковими для всього населення, незважаючи на стать, клас, расу, культуру, сімейний стан і мову; 2) узгоджуватися з етичними, економічними та культурними цінностями суспільства [19]. Загальноєвропейські ключові компетентності складаються з восьми компонентів:

- володіння рідною мовою;
- володіння іноземною мовою;
- знання інформаційних та комунікаційних технологій;
- математична компетентність і базові компетентності в науці й техніці;
- вміння навчатися;
- суспільна та цивільна компетентність;
- підприємництво;
- загальна культура [20].

А. Хуторський використовує поняття «освітні компетенції» (сукупність змістових орієнтацій, знань, вмінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісної й соціально-важливої продуктивної діяльності) і наводить приблизний їх перелік, який складається з таких компетенцій, як:

- ціннісно-змістові;
- загальнокультурні;
- навчально-пізнавальні;
- інформаційні;
- комунікативні;

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

- соціально-трудова;
- компетенції особистісного самовдосконалення [17].

Російські вчені в рамках проекту TUNING виокремлюють дві основні групи компетенцій:

1) загальні компетенції, що поділяються на інструментальні, міжособистісні та системні компетенції;

2) спеціальні (професійні) компетенції [8].

I. Змінює розмежує три основні групи компетентностей:

1) компетентності, що відносяться до самого себе як особистості, суб'єкта життєдіяльності;

2) компетентності, які відносяться до взаємодії людини з іншими людьми;

3) компетентності, які відносяться до діяльності людини, що проявляється в усіх її видах і формах [5].

Вітчизняні науковці визначили три основні категорії компетентностей, які можуть відповідати ключовим:

– соціальні компетентності, що включають 1) здатність до співробітництва, 2) вміння вирішувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, 3) навички взаєморозуміння, 4) активна участь, 5) соціальні та громадські цінності й уміння, 6) комунікативні навички, 7) мобільність, 8) вміння визначити особистісні ролі в суспільстві тощо;

– мотиваційні компетентності, які включають 1) здатність до навчання, 2) винахідливість, 3) навички адаптуватись і бути мобільним, 4) вміння досягати успіху в житті, 5) бажання змінити життя на краще, 6) інтереси та внутрішня мотивація, 7) особисті практичні здібності, 8) вміння робити власний вибір та визначити особистісні цілі тощо;

– функціональні компетентності, які включають 1) лінгвістичну компетентність, 2) технічну й наукову компетентність, 3) вміння оперувати знаннями в житті і навчанні, 4) вміння використовувати джерела інформації для власного розвитку, 5) вміння використовувати інформаційно-комп'ютерні технології тощо [7].

Актуальність ключових компетентностей і їх класифікація зумовлена й тими функціями, які вони виконують у життєдіяльності кожної людини. До них належать:

– формування у людини здібності навчатися і самонавчатися;

– забезпечення майбутнім спеціалістам більшої гнучкості у взаємовідносинах з працедавцями;

– закріплені репрезентативності, а, отже, зростаючої успішності в сучасному конкурентному середовищі [13].

Науковці ВНЗ, розглядаючи застосування компетентнісного підходу у фаховій підготовці студентів, найчастіше використовують поняття «професійна компетентність».

Французький дослідник компетентностей М. Romainville зазначає, що поняття «компетентність» виникло в контексті професійної підготовки і його значення зводилося до вміння виконувати певне завдання [19].

Вітчизняні науковці активно досліджують проблему формування професійної компетентності фахівців. Так, М. Поліщук зазначає, що професійна компетентність – це інтегральна системна якість, яка формується на певному етапі фахової діяльності, в рамках певної соціально-професійної ситуації й на основі індивідуально-психологічних якостей особистості [12].

М. Гордієнко розглядає це поняття як сукупність знань, умінь і навичок та здібність їх ефективно використовувати в певній галузі професійної діяльності, володіння іноземною мовою, вміння вчитися протягом усього життя, здібність орієнтуватися в різноманітних професійних і життєвих ситуаціях [3].

Л. Дибкова пояснює професійну компетентність як інтегровану властивість, що складається з багатьох взаємопов'язаних компетенцій, які включають здатність актуалізувати наявні власні можливості для ефективного виконання професійних обов'язків, високий рівень інформаційної компетенції, наявність аналітичних здібностей, уміння керувати комунікативними стосунками з оточуючими [4].

Для нашого дослідження становить інтерес визначення професійної компетентності українського педагога В. Свистун, робота якої спрямована на покращення управлінської підготовки фахівців-аграрників у ВНЗ. На її думку, професійна компетентність – це

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

теоретичний, практичний і психологічний види підготовленості особистості майбутнього фахівця до професійної діяльності, що проявляється в його творчій здатності і всебічній (особистісній, професійній, психологічній) готовності до її ефективного здійснення і досягнення оптимальних результатів [15].

Впровадження компетентісного підходу до організації навчального процесу у ВНЗ є предметом обговорення широкого кола науковців. Відсутність чіткої термінології щодо визначення поняття «компетентісний підхід» і пов'язаних з ним категорій «компетенція» та «компетентність» ускладнює процес його впровадження.

Однак не викликає сумніву те, що компетентісний підхід є нині одним із чинників покращення освітнього процесу, який налагоджує зв'язок з тими змінами, котрі диктує нам сучасне суспільство.

Компетентісний підхід відіграє важливу роль у формуванні готовності майбутніх фахівців усіх галузей економіки, в тому числі лісового господарства, до здійснення професійної управлінської діяльності.

У зв'язку з цим перспективи нашого дослідження полягають у з'ясуванні сутності професійної управлінської компетентності фахівців лісової галузі та обґрунтуванні її складових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вуза как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Метод. пособие. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
2. Байденко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант): Материалы ко второму заседанию методологического семинара. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 20 с.
3. Визначення професійної компетентності інженера-електромеханіка / М.Г. Гордієнко // Електромашинобудування та електрообладнання: Міжвідомчий наук.-техн. збірник. Проблематика автоматичного електропривода. Теорія і практика. – 2006. – Вип. 66. – С. 16–17.
4. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2006. – 227 с.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
6. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический подход) // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 21–26.
7. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
8. Компетентностный подход: Реферативный бюллетень РГГУ. – М., 2005. – 240 с.
9. Заблоцька О. С. Компетентісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2008. – № 40. – С. 63–68.
10. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
11. Мальований Ю. Післямова до стандарту // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 2–4.
12. Поліщук М. М. Педагогічні засади розвитку професійної компетентності фахівців митної справи у процесі підвищення кваліфікації: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2006. – 217 с.
13. Професійні компетенції та компетентності вчителя. (Матеріали регіонального науково-практичного семінару). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с.
14. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ.. – М.: Когито-Центр, 1999. – 144 с.
15. Свистун В. І. Підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності. – К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2006. – 343 с.
16. Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций. СПб. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
17. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>. – В надзаг: Центр дистанционного образования «Эйдос», e-mail: list@eidos.ru

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

18. IT Professionals' Competences: High School Students' Views / Ángel García-Crespo, Ricardo Colomo-Palacios, Juan Miguel Gómez-Berbís, and Edmundo Tovar-Caro // JITE. – Volume 8, 2009. – P. 45–57.
19. Key competencies. A developing concept in general compulsory education. – Eurydice Brussels: Eurydice 2002. – 146 p.
20. KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING European Reference Framework – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 12 p.
21. McClelland D.C. Testing for competence rather than for 'intelligence' // American Psychologist. – 1973. – № 28. – P. 1–14.
22. Raven J., & Stephenson J. (Eds.). Competence in the Learning Society. New York: Peter Lang. – 2001. – P. 384–437.
23. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF) – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 15 p.